

довання гражданско-правовой ответственности / Паул Аугустович Варул. - Таллин: Ээсти раамат, 1986. - 152 с.

7. Илларионова Т.И. Ответственность по российскому гражданскому праву. Гражданское право. Часть первая / Под ред. Т.И. Илларионовой, Б.М. Гонгалло, В.А. Плетнева. - М., 1998. - 473 с.

8. Липинский Д.А. Проблемы юридической ответственности: [Монография] / Дмитрий Анатольевич Липинский; под ред. Р.Л. Хачатурова. - СПб: Юридический центр Пресс, 2003. - 387 с.

9. Малеин Н.С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях / Николай Сергеевич Малеин. - М.: Наука, 1968. - 207 с.

10. Малеин Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность / Николай Сергеевич Малеин. - М.: Юрид. лит., 1985. - 192 с.

11. Малеин Н.С. Проблемы имущественной ответственности хозяйственных органов: автореф. дис. на соискание ученой степени. канд. юрид. наук. - М., 1969. - 31 с.

12. Малеин Н.С. Юридическая ответственность и справедливость / Николай Сергеевич Малеин. - М.: Манускрипт, 1992. - 204 с.

13. Мамутов В.К., Овсиенко В.В., Юдин В.Я. Предприятие и материальная ответственность. - Киев: Наукова

думка, 1971. - 191 с.

14. Суханов Е. А. Превентивная функция имущественной ответственности // Советское государство и право. - 1982. - № 6. - С. 49-55.

15. Теория государства и права / Под ред. В.М. Корецкого, В.Д. Перевалова. - 496 с.

16. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева. - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.

17. Теория государства и права: Учебник / Под общ. ред. А.С. Пиголкина. - М.: ОАО Издательский Дом "Гордец", 2003. - 544 с.

18. Харитонов Е.О., Старцев А.В., Харитонов Е.И. Гражданское право Украины: Учебник. - Х.: ООО "Одиссей", 2007. - 920 с.

19. Шевченко Я.Н., Собчак А.А., Луць В.В. и др. Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан. - Киев: Наукова думка, 1988. - 261 с.

Церковна О.В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

ОДУВС

Надійшла до редакції: 01.03.2014

УДК 347.02

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Фучеджі В. Д.

У статті розглядаються питання, пов'язані з правовою характеристикою цивільних правовідносин. Акцентується увага на специфіці правового регулювання цивільних правовідносин.

Ключові слова: цивільне правовідношення, предмет цивільного права, особисті немайнові відносини, майнові відносини, зміст цивільних правовідносин.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с правовой характеристикой гражданских правоотношений. Акцентируется внимание на специфике правового регулирования гражданских правоотношений.

Ключевые слова: гражданское правоотношение, предмет гражданского права, личные неимущественные отношения, имущественные отношения, содержание гражданских правоотношений.

This article deals with questions which are closely connected with a subject of civil case. Making into account the specific character of the law control of civil legal relations.

Keywords: civil legal relationship, article of civil law, personal unproperty relations, property relations, maintenance of civil legal relationships.

Цілком закономірним є той факт, що з розвитком суспільства та держави з'являються нові види як правовідносин взагалі, так і цивільних зокрема. Визначення змісту цивільних правовідносин є першим етапом на шляху створення надійного саморегульовального механізму для їх практичного застосування. Саме тому специфіка предмета цивільно-правового регулювання викликає науковий інтерес як з теоретичної точки зору, так і в практичній площині.

Метою статті є визначення на підставі аналізу норм Цивільного Кодексу України, а також доктринальних під-

ходів правової характеристики цивільних правовідносин.

Треба зазначити, що цивільним правом регулюється більшість тих суспільних відносин, які забезпечують нормальне існування людини в суспільстві. Тому стає зрозумілим той аспект, що чим більш цивілізованим є суспільство, тим в ньому більше саморегульованих механізмів, більше потреби в приватноправовому регулюванні нормами цивільного права.

Предметом цивільного права є суспільні відносини, що врегульовані його нормами. Стаття 1 Цивільного Кодексу визначає, що предмет цивільного права складають особисті немайнові та майнові відносини, що засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників [7]. З цього приводу виникає слушне питання про зміст цих правовідносин.

Цивільне правовідношення - це правовідношення, врегульоване нормами цивільного права. Зважаючи на аспекти, характерні для цивільних правовідносин, можна виділити наступні особливості цивільно-правових відносин:

- вони є різновидом лише тих суспільних правовідносин, які відповідають вимогам предмету та методу цивільного права;

- це відносини, формалізовані нормами цивільного права;

- вони знаходяться під захистом норм цивільного права;

- вони виникають, змінюються й припиняються на підставі тих юридичних фактів, які притаманні здебільшого приватному праву;

- їх учасниками є лише ті суб'єкти, які є рівними, майново відокремленими й самостійними;

- учасниками цивільних правовідносин може бути широке коло суб'єктів;

- суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів

© В.Д. Фучеджі, 2014

цивільних правовідносин врегульовані чи змодельовані нормами цивільного права;

- вони мають широке коло об'єктів правовідносин;

- ці відносини здебільшого мають диспозитивний характер і їх учасники можуть змінювати свої права й обов'язки та доповнювати їх;

- стабільність цих відносин гарантується можливістю майнового впливу на порушників юридичних обов'язків на засадах комперсаторності;

- при порушенні юридичного обов'язку захист прав і законних інтересів переважно здійснюється через позовну форму в судах.

Отже, у цьому питанні ми розглянули особливості цивільно-правових відносин і встановили, що цивільні правовідносини - це різновид суспільних відносин, що врегульовані нормами цивільного права, учасники яких є носіями суб'єктивних цивільних прав і юридичних обов'язків.

Елементами цивільного правовідношення є суб'єкти, об'єкти, а також суб'єктивне цивільне право та суб'єктивний цивільний обов'язок.

Суб'єктом цивільного правовідношення визнається особа, яка бере участь у врегульованому правовими нормами відношенні, поведінка якої трактується правом як юридично можлива або необхідна. До учасників цивільних правовідносин закон відносить фізичних і юридичних осіб, державу, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інших суб'єктів публічного права, що передбачено в ст. 2 ЦК.

Об'єкти цивільних правовідносин - це матеріальні й нематеріальні блага або предмет їх створення, що складає предмет діяльності суб'єктів цивільного права.

Різні об'єкти цивільних прав можуть служити задоволенню різноманітних інтересів (майнових або немайнових).

До числа матеріальних благ як об'єктів цивільних правовідносин можна віднести речі, а також результати роботи або послуг, що мають матеріальну, речову форму. Крім товарів, розрізняють інші матеріальні блага, такі як послуги, інші чужі дії.

До нематеріальних благ належать результати творчої діяльності: твори науки, мистецтва, винаходи й деякі інші об'єкти, за своєю природою інші, але схожі - товарний знак, фірмове найменування тощо, а також особисті немайнові права, що користуються цивільно-правовим захистом (наприклад, об'єкти виключних прав).

Отже, до об'єктів цивільних прав належать:

- речі (також гроші й цінні папери);
- інше майно, зокрема майнові права та обов'язки;
- результати робіт, послуги;
- результати інтелектуальної діяльності;
- інформація;
- інші матеріальні та нематеріальні блага (ст. 177 ЦК).

Хоча цей перелік сформульований законодавцем як вичерпний, його не потрібно сприймати саме так. Залишаються нерозкритими поняття "інше майно", "інші матеріальні та нематеріальні блага", "результати інтелектуальної діяльності". Крім того, суспільство розвивається настільки швидко, що передбачити, які саме об'єкти цивільних прав у розвиток згаданих понять з'являться найближчим часом, неможливо.

Суб'єктивне цивільне право - це міра дозволеної поведінки суб'єкта цивільного правовідношення.

Суб'єктивне цивільне право є поєднанням трьох правомочностей:

1) правомочність на власні дії. Суб'єкт має право здійснювати самостійно фактичні та юридичні дії;

2) правомочність вимагати - це можливість вимагати від зобов'язаного суб'єкта виконання ним певних обов'язків;

3) правомочність на захист, яка полягає в можливості використання механізму державного примусу в разі порушення суб'єктивного права.

Суб'єктивний обов'язок - це міра належної поведінки суб'єкта. Суть обов'язків полягає в тому, що суб'єкт має виконувати певні дії, прийняті ним добровільно чи покладені на нього законом, або ж утримуватися від них. У цивільних правовідносинах існує два види обов'язку - активний і пасивний.

Отже, цивільні правовідносини, як і інші правовідносини, мають свої елементи, тобто структуру. Традиційною вважається триступенева структура, за якої до елементів цивільних правовідносин відносять суб'єкти, об'єкти та зміст. Суб'єкти - це учасники цивільних правовідносин, об'єкти цивільних правовідносин - це все те, з приводу чого виникають суб'єктивні права і юридичні обов'язки, а зміст правовідносин складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Отже, перше місце серед відносин, що є предметом цивільного права, надано особистим немайновим відносинам. Така увага до особистих немайнових відносин спричинена багатьма факторами. Сюди ми можемо, наприклад, віднести розвиток демократичних процесів у нашій державі, збільшення ролі особистості в суспільстві тощо. Зазначимо, що в науці цивільного права питання про особисті немайнові відносини були й залишаються сьогодні дискусійним. Одні вчені дотримуються точки зору, що вони регулюються цивільним правом, тому що пов'язані з майновими відносинами, інші наголошують, що особистим немайновим відносинам притаманні такі самі ознаки, як і майновим [3; 6]. Проаналізувавши положення Цивільного кодексу України, ми можемо виокремити наступні основні ознаки особистих немайнових відносин: вони є незмінним атрибутом особистості; їх об'єктами є особисті немайнові блага; ці відносини є невідчужуваними.

Визначаючись у специфіці цивільно-правового регулювання особистих немайнових відносин, слід також встановити, через які засоби це регулювання здійснюється. Виходячи з наведеного, цими засобами є встановлення індивідуалізації суб'єкта права, режиму недоторканності цих немайнових благ і наслідків їх порушення. Отже, особистими немайновими є відносини, що виникають з приводу немайнових благ і спрямовані на індивідуалізацію особи через визначені формально й притаманні особі соціальні властивості [8; 22].

Говорячи про зміст цивільних правовідносин, не можна не відзначити, що найбільшу його частину складають все ж такі майнові відносини. Сьогодні цивілісти звертають увагу на те, що в умовах майнової відокремленості вже йдеться не стільки про майнові відносини, а скоріше про речові відносини. Адже якщо майно як особливий об'єкт може бути річчю, сукупністю речей, а також майновими правами й обов'язками, то виникає потреба розрізняти речові відносини та майнові відносини. Одне з них є первинним - річ, а друге похідним - майно й майнові права. Речові права ще з часів римського цивільного права охоплюють декілька інститутів: володіння, право власності й права на чужі речі [5, 134]. Це положення рецепційоване й у цивільному праві України. Водночас, на

думку багатьох вчених, з огляду на усталеність правових доктрин, кардинально міняти назву майнові відносини на речові недоцільно.

У науковій і навчальній літературі на сьогодні намітилося ряд розбіжностей щодо змісту цивільних правовідносин. Перше, що є суперечливим - сутність майнових відносин. Одні виходять з того, що вони є економічними [2, 9], другі виходили з того, що майнові відносини та економічні об'єктивні відносини не можна ототожнювати й слід відмежовувати майнові відносини від матеріальних, виробничих і економічних [8, 25], треті вважають, що поняття зазначених відносин і майнових відносин - сторони тієї самої медалі та з різних сторін відображають властивості економічних відносин [5, 143].

Друга проблема, що дискутується - специфіка майнових відносин, що регулюється цивільним правом. Сюди відносять і майнову самостійність суб'єктів цивільного права, і майново-розрапорядку самостійність учасників майнових відносин, і рівність учасників цих відносин, і вартісний характер майнових відносин, а також рівність учасників цивільних відносин, їх майнову відокремленість та автономність волі [3, 12].

Отже, сучасне право, і зокрема цивільне, характеризується сутнісними змінами в його предметі. Це спричинено процесами глобалізації й гуманізації. Внаслідок цього безперечним стає той факт, що економічні за своєю суттю відносини повинні регулюватися однаково на всьому економічному просторі.

Крім того, різко зростає значення речових відносин і відносин економічного обігу, що складаються у зв'язку з рухом матеріальних цінностей. Отже, цивільне право регулює не просто майнові відносини, а речові тоді, коли щодо них є певний приватний інтерес у носіїв суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Другу групу врегульованих цивільним правом відносин складають так звані доктринальні відносини. Вони вказані в наукових роботах. Так, до предмету цивільного права відносять і деякі організаційні відносини. О.А. Красавчиков визначав їх, як побудовані на засадах координації або субординації соціальні зв'язки, що спрямовані на упорядкування інших суспільних відносин, дії їх учасників або на формування соціальних утворень [4, 163]. Серед них він виділяв організаційно-зумовлюючі відносини, у результаті яких у подальшому виникають інші відносини, організаційно-делегуючі по наділенню інших осіб певними повноваженнями для здійснення прав інших осіб, організаційно-контрольні - на

підставі яких здійснюється контроль однієї особи іншою, організаційно-інформаційні - на підставі яких сторони обмінюються інформацією.

Крім того, до предмета цивільного права також включаються й інші відносини. До них, наприклад, належать відносини з реалізації прав вимог. Ці відносини лише віднаходять свої специфіку та регулювання, що також спричиняє певні дискусійні моменти в науці цивільного права.

Зважаючи на всі зазначені аспекти, ми можемо зробити висновок про те, що на сьогодні спостерігається стабілізація предмета цивільно-правового регулювання, яка, безумовно, спричиняє підвищення інтересу до дослідження цієї проблематики та виявлення нових правовідносин як складової частини предмета цивільно-правового регулювання.

Література

1. Братусь С.Н. Предмет и система гражданского права. - М., 1963. - С. 11.
2. Вильнянский С.И. Лекции по советскому гражданскому праву. - Х.: 1958. - С. 9.
3. Гражданское право. Часть I. Учебник / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. - М.: ТЕИС, 1996. - С. 6.
4. Красавчиков О.А. Гражданские организационно-правовые отношения / Антология уральской цивилистики. 1925-1989: Сборник статей. - М.: Статут, 2001. - С. 163.
5. Підпригора О.А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: Вид. 3-є перероб. та доповн. - К.: Ін Юре, 2001. - С. 134.
6. Толстой Ю.К. Понятие права собственности // Проблемы гражданского и административного права / Под ред. Б.Б. Чепухина, О.С. Иоффе, Ю.К. Толстого. - Л., 1962. - С. 143.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (із змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. - 2003. - № 11. - ст. 461. - Глава 1.
8. Цивільне право України: Курс лекцій. У 6-ти т. Т. 1. Кн. 1 / Р.Б. Шишка (керівник авт. кол.), Є.О. Мічурін та ін.; за ред. Р.Б. Шишки. - Харків: Єспада, 2006. - С. 20.

Фучеджі В.Д.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри ЦПД*

ОДУВС

Надійшла до редакції: 21.03.2014